

СБЛЪСЪКЪТ НА ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ИДЕОЛОГИИ ПРЕЗ ХХІ ВЕК

Доц. д-р Николай Попов, Катедра „Международно право и международни отношения“, Правно-исторически факултет, ЮЗУ „Неофит Рилски“

Резюме: Събитията и процесите в съвременния свят показват, че разрешаването на проблемите има нужда от ясно противопоставяне на идеи и възгледи за развитието на обществото.

Ключови думи: международни отношения, политика, идеологии, право, политически системи.

THE CLASH OF THE POLITICAL IDEOLOGIES IN THE 21st CENTURY

Assoc. Prof. Nilolay Popov, PhD, Department of International Law and International Relations, Faculty of Law and History, South-West University “Neofit Rilski”

Abstract: The events and processes in the modern world reveal that the solving of problems requires a distinct opposition of ideas and views about the development of society.

Keywords: international relations, politics, ideologies, law, political systems.

Развитието на отношения в международната система през първите десетилетия на ХХІ век се характеризира със своята сложност, многопластовост, динамичност и глобален обхват. Основните явления и процеси в света са пряко свързани с глобализацията и нейните ефекти. Изключително важно значение за бъдещото развитие на човечеството има и нарастването на населението на планетата, което е над седем милиарда. Голяма част от него е концентрирано неравномерно по териториален признак и продължава да се увеличава в определени области на света, а да намалява и застарява в други.

Основната структурна единица и субект в международните отношения продължават да бъдат националните държави, които са различни по своята същност и форма. От една страна, по тяхното устройство те са унитарни, каквато е Република България, и федеративни, каквито са САЩ, Германия, Руската Федерация и т.н. От друга страна, по формата на своето управление те могат да бъдат

републики и монархии¹. Републиките най-често се разделят на парламентарни и президентски, а монархиите – на абсолютни, конституционни и парламентарни. Друго условно разграничение на държавите може да бъде на демокрации, диктатури, теокрации, авторитарни държави, тоталитарни и т.н. В нашето съвремие съществува голямо разнообразие от почти всички тези разновидности на държавите. Това многообразие се предопределя от историческите традиции, културните различия, цивилизационната принадлежност и особеностите на отделните народи. Пример в това отношение е известната в историята Светлейша Венецианска Република ². Въпреки нарастването на влиянието в света на международните организации, транснационалните корпорации и други субекти на международните отношения държавите продължават да имат основна роля в международната система. Техният брой нараства след Втората световна война и в момента държавите членки на ООН наброяват 193³, но все още се забелязват тенденции за търсене на национално обединение и независимост в отделни области на света.

От средата на миналия век е явна световната тенденция към образуването на регионални обединения, които по териториален обхват могат да бъдат трансконтинентални, континентални, регионални или субрегионални. По предмет на своята дейност те обхващат отделните сфери на обществения живот, но най-често не могат да бъдат определени в чист вид като политически, икономически, военни и т.н. Въпреки това повечето от тях имат определена основна насоченост и област на действие. Тези обединения нямат еднакви функции и са на различна степен на сътрудничество и интеграция, което се определя от множество фактори, каквито са историческото, политическото и икономическото развитие на държавите членки и региона.

В световен мащаб съществуват и множество международни организации с глобален обхват. Най-важната от тях е Организацията на обединените нации, която по отношение на своите функции е универсална организация. Други международни организации имат определена икономическа насоченост и т.н. Освен международните правителствени организации през XXI век все по-голяма роля в света имат и неправителствените организации.

Цялото това многообразие и многопластовост изразява и сложността на влиянието на различните политически идеологии върху

¹ Спасов, Борис. Конституционно право на Република България (част първа). УИ „Св. Климент Охридски”, С., 2002, 108-109.

² Гергинова, З. Политическа система на Венецианската Република (VII – XVIII век). Сп. Международна политика. Год. XIV, бр. 1-2, 2018, с. 128.

³ <http://www.un.org/en/members/index.shtml#text>.

формата и функционирането на съвременните държави и на техните организации. Динамичността и глобалността като едни от основните характеристики на международните отношения определят и сложното взаимодействие между различните политически идеологии, които исторически са формирани в определени периоди заради разнообразни интереси, ценности, идеи и възгледи.

В този смисъл трябва да се отбележи, че има сложна взаимовръзка между идеологиите като системи от идеи и вярвания за развитието на обществото и различните типове държави. От една страна, в държавите, които често се определят като либерални демокрации, съществуват политическа конкуренция и легални „сблъсъци“ на политически идеологии, които се осъществяват чрез участие в политическия процес, а основното средство за спечелването на властта и реализирането на идеите в реалността са изборите. Подобна е ситуацията и в Европейския съюз, който се възприема като пример за регионално обединение. В него се провеждат избори за представители в Европейския парламент на всеки пет години и това е начин, чрез който гражданите на държавите членки изразяват своята воля. От друга страна, в държавите, в които има други форми на управление, често се налага определена идеология, като тя обикновено е определяща за обществото и не позволява вътре в държавата противоречия и сблъсъци между политически идеологии.

В тази сложна и динамична среда на планетата се проявяват и развиват множество явления, събития и процеси. През XXI век някои от основните в международните отношения са тероризмът, войната срещу тероризма, климатичните промени, прогресивно нарастващото население и неговото потребление и т.н.

Казаното по-горе показва, че човечеството всекидневно се сблъсква с проблеми, които трябва да решава на индивидуално, национално, регионално или глобално ниво. Това предопределя и многообразието от интереси, което е в основата на политическия процес, а той не се осъществява само в границите на националните държави, а и на другите равнища. Именно заради това е необходимо да се обърне внимание на важността, която имат политическите идеологии, даващи възможност на индивидите да се ориентират в сложната обстановка, да оформят своите искания и да предявят политически програми за тяхното осъществяване. Цялата тази сложна и многопластова международна обстановка предопределя и сблъсъците между различните политически идеологии, които дават идеите и представите на хората за състоянието и развитието на обществото на всички нива.

Общата характеристика и анализирането на състоянието на международната система и човечеството показва явно, че политическите идеологии се проявяват и се противопоставят една на друга и през XXI век и ще бъдат определящи в неговото развитие. Техният сблъсък може да бъде търсен на няколко нива.

Отделните държави е едно от нивата, в което противопоставянята на идеологиите е в пряка зависимост от типа държавно устройство и управление. Противоречията между политическите идеологии в политическия процес на модерните национали държави целят овладяването на публичната власт и осъществяването на определени политики, свързани с ценностите и възгледите на дадена идеология, за да се постигне равнище на обществените отношения, което тя вижда за правилно. В държавите с либерално-демократични политически системи идеологиите се срещат и реализират чрез политическите партии и неправителствените организации като участници в политическия процес. На това ниво предлаганите и имащите влияние политически идеологии до голяма степен могат да бъдат определяни в традиционното политическо измерение ляво и дясно. В повечето държави от този тип съществува реална и легална конкуренция в политическия процес между либерали, консерватори, социалисти, националисти и др. Осъществяването на конкуренцията в политическия процес се основава на изборите и видовете избирателни системи. В този смисъл ясно се отличава взаимовръзката между проявленията на идеологиите и правото, което определя дали избирателната система да е мажоритарна, пропорционална или смесена. Традициите и практиките в това отношение са различни в отделните държави.

Много често повечето от идеологиите дори и през XXI век при определени условия могат да бъдат повлияни от националистични идеи. Основните политически идеологии, както и в други исторически периоди, не съществуват в ясни граници, а те често преплитат в себе си разнообразни идеи, вярвания и представи, но когато те са в съвкупност, пораждат общ ефект, което различава отделните политически идеологии по отношение на крайния резултат в техните виждания и представи за обществото. През последните години се забелязва засилване на националистичните тенденции във вътрешнополитическите процеси дори и в държавите от Европейския съюз.

Значението на идеологиите намира своето отражение и в Конституцията на Република България, където в член 11, алинея 2 е уточнено, че „Нито една политическа партия или идеология не може да

се обявява или утвърждава за държавна.“⁴ Вътрешните сблъсъци в либералните демокрации са също така и между либерали, консерватори, социалисти и други, въпреки че политическите партии се характеризират с гъвкавост на системата от идеи, които защитават и прокламират, за да бъдат успешни в изборния процес.

Две събития в международната система през първото десетилетие на XXI век разшириха позициите на определени идеологии. Световният тероризъм и световната икономическата криза увеличиха влиянието в държавите на национализма, консерватизма, социализма и други политически идеологии.

Атентатите от 2001 година в Ню Йорк и последвалите ги в Москва, Мадрид, Лондон и в други части на света създадоха необходимост от повече контрол и намеса на държавата, за да се предотвратят подобни терористични актове. Всичко това е свързано и с основни идеи и представи на политически идеологии, които застъпват въпросите за свободата, равенството, нацията, намесата на държавата и т.н. Някои от идеите и представите, които характеризираха света до този момент, бяха заменени с други. Увеличи се контролът по границите на държавите и се проявиха и засилиха противоречията между някои основни идеи за обществото в световен мащаб. Ограничиха се определени права на индивидите заради общата сигурност. По този начин се противопоставиха различните виждания на идеологиите по отношение на индивида и обществото. Идеите и символите, които изграждат идеологиите, са основни и в сблъсъка на идеи, който често се определя като тероризъм и война с тероризма.

Своето огромно влияние върху обществените отношения в отделните държави и в световен мащаб оказа и световната икономическа и финансова криза. Отново се прояви сблъсъкът на две основни виждания, които са свързани с намесата или ненамесата на държавата в икономиката. Това е един от възловите моменти за повечето от политическите идеологии. Намесата на държавите във финансовия сектор и в икономиката се осъществи, за да се преодолеят последиците от кризата.

Другото ниво на идеологически сблъсъци през XXI век е свързано с противопоставянето на различните национализми, т.е. на националните държави, които защитават своите интереси в условията на конкуренция между народите за ограничени ресурси и блага. През последните години има явна тенденция за засилване на националистичните настроения в отделните държави, като национализмът не се противопоставя на другите идеологии само във

⁴ Конституция на Република България. <http://www.parliament.bg/bg/const>.

вътрешен план, а се сблъсква и с национализми в други държави. Именно заради това той често се определя като най-влиятелната идеология, което показва неговата огромна роля за развитието на международните отношения и през XXI век.

Освен на вътрешнонационално ниво идеологическите сблъсъци се реализират и на регионално и световно ниво, защото в света на регионалната и глобалната взаимозависимост нито една държава не е независима от другите. Най-ясно тези характеристики на съвременността могат да се видят в Европа, по-конкретно в Европейския съюз, тъй като континентът е мястото, където възникват националните държави, а по-късно е създадена най-развитата форма на регионално обединение в света – Европейският съюз.

Процесите и тенденциите през първото десетилетие на XXI век показаха, че в обединена Европа национализмът може да се прояви и неговите крайни форми да намерят благоприятна почва за развитие. Именно заради това според Рива Касторяно истинското предизвикателство пред Европейския съюз е национализмът. Рива Касторяно обръща внимание на популизма в Европа, който използва националната, езиковата и териториалната идентичност и по този начин превръща национализма в предизвикателство пред Европейския съюз. Според посочената авторка нацията е историческа структура, но националното самосъзнание е динамично и променливо. Касторяно твърди, че днешният национализъм в рамките на Съюза има за цел имиграцията, мултикултурализма и исляма⁵. На ниво Европейски съюз идеологиите се сблъскват и в рамките на политическия процес на общностно равнище чрез изборите за Европейски парламент. След последните избори е безспорно, че национализмът разраства своето влияние⁶.

На последните избори за представители в Европейския парламент през 2019 година гласуваха гражданите на 28 държави членки на Съюза. Характерна за тези избори е промяната в броя и представителството на парламентарните групи, настъпила в резултат на посочените по-горе процеси.

Една от тенденциите, които се забелязват, е увеличаването на броя на членовете, които са представители на „зелените“, а също така и успехът на политиката за по-силно присъствие на жени в парламента и в другите институции на Европейския съюз, което е свързано с идеите на феминизма. Изключително важно значение за правилното развитие на

⁵ Касторяно, Рива. Национализмът – голямото предизвикателство за ЕС. В. „Монд“, 2010, <http://www.europe.bg/htmls/page.php?id=32743&category=223>.

⁶ Popova, R. Nationalism in Europe: Main Typologies and Contemporary Manifestations. Revista Europa Del Este Unida, Numero 2, Julio – Diciembre 2016, pp. 9-16.

политическия процес в Европейския съюз има разпределението на членовете на Европейския парламент по политически групи, които се основават на общи идеи и виждания, а не по национален признак.

По отношение на регионалните сблъсъци на национализми ярък пример са и Балканите. Историческото развитие в региона е изпълнено с конфликти и противоречия между държави, империи, нации, етноси и религии. Именно тези характеристики на взаимоотношенията създават негативното възприемане на понятието „балканизация“, което се асоциира като синоним на раздробеност, дезинтеграция и конфликтност. Причините за този вид отношения между отделните държави на полуострова имат външен и вътрешен характер, а също така зависят и от географското им положение. В последното десетилетие на XX и в началото на XXI век противоречията в региона са свързани с края на Студената война и разпадането на Социалистическа федеративна република Югославия, което доведе до признаването на независимите държави Словения, Хърватия, Македония, Босна и Херцеговина, Черна гора и Косово.

Външните причини за противоречията на полуострова са свързани с геополитическите интереси на държавите, които в даден исторически период са имали и продължават да имат влияние и въздействие върху международните отношения. На Балканския полуостров са се срещали различни народи, религии и цивилизации и това разбираемо води до формирането на едно многообразие от националности и култури. През продължителни периоди от време регионът е бил граница на империи и място за срещи на многонационални държави, което е сигурен знак, че е бил обект на периодични войни и на несигурност. Това безспорно е оформило местните модели на развитие, които нерядко са свързани с прояви на политическо насилие.⁷

Вътрешните причини, които пораждат несигурност на Балканите, са свързани с политическо-общностната раздробеност и неспособността на политическите системи на държавите от региона да бъдат достатъчно ефективни в основните обществени сфери. Основата, която определя способността на политическите системи да разрешават противоречията от възникващите политически искания на социалните групи и проблемите на обществото, са историческите традиции, икономиката, политическата култура, международната обстановка и политическите идеологии, които трябва да представят „карта“ за развитието на обществото.

⁷ Biondich, Mark. *The Balkans: Revolution, War, and Political Violence since 1878*. Oxford University Press, 2011, p. 1.

По отношение на историческите традиции е безспорно, че има множество натрупани противоречия и представа за историческа несправедливост във всяка една от държавите в региона. Икономиките на отделните страни на полуострова имат своите различия и в настоящия момент е безспорно, че имат проблеми. Политическите култури също имат своите особености и участието в политическия процес е в пряка зависимост от нейния специфичен за всяка държава тип. Политическата култура на полуострова е повлияна от оказаното ѝ въздействие в периода на Османската империя и патриархалния тип общества. По отношение на международната обстановка определено е силно влиянието и въздействието върху държавите поотделно и като регион от страна на основните субекти в международната система. Периодът на Студената война, който е свързан с идеологическото противопоставяне на САЩ и СССР, оказва също значимо въздействие и влияние в посока към засилването на противоречията между държавите от региона. Освен това оказва своето въздействие чрез доминирането на една идеология върху развитието на останалите основни политически идеологии в страните от региона.

Политическите идеологии на Балканите явно не предлагат необходимото виждане и начини за постигането на едно по-добро бъдеще и това се отразява на политическите системи. Безспорно една от основните причини за възникване на проблеми на сигурността на регионално равнище е крайното проявление на идеологията на национализма. Именно „нацията“ е един от основните термини в геополитическия речник на Балканите, където по-скоро се възприема немският възглед за нация, в центъра на който са общите корени и етнос.⁸ От историческа гледна точка отделните нации на Балканите са използвали различни методи за утвърждаване на своята национална идентичност. Много често средството за постигането на тази цел е била асимилацията, за да се наложи определена националност. През първото десетилетие на XXI век взаимоотношенията между държавите на Балканите имат сложен характер. Пример в това отношение е спорът между Гърция и Македония за името на държавата. Също така има и историческа обремененост в отношенията на Сърбия с другите държави, които са били част от Социалистическа федеративна република Югославия.

Противоречията, сблъсъците и конкуренцията между националните държави и техните идентичности се проявяват и в останалите части на света, където въпреки това също се правят и опити

⁸ Атанасов, Стоян. Как Балканите говорят за себе си. Монд дипломатик. 2007. <http://bg.monediplo.com/article213.html>.

да се постигне регионално сътрудничество по примера на Европейския съюз⁹.

Следващото ниво на сблъсък е между възгледа и вярванията за съвременната демокрация като универсален принцип на човешко съществуване,¹⁰ който е характерен за определяните като модерни либерално-демократични държави и се противопоставя на другите страни в регионален и глобален мащаб, които обикновено поддържат една основна идеология и не позволяват проявлението в себе си на другите или пък те са само формално присъстващи. Този сблъсък може да бъде анализиран и представен по различни начини, но най-общо се описва като противоречие на идеи, възгледи, представи за обществото, за взаимоотношенията вътре в него и неговото бъдещо развитие, т.е. това е, условно казано, противопоставяне на различни модели на структуриране и осъществяване на обществените отношения. Именно в този аспект демокрацията се разглежда като съвкупност от идеи и представи за обществото и неговото развитие, т.е. като идеология.

Революциите в Арабския свят също показват влиянието и противопоставянето през XXI век на идеологиите върху обществените отношения. От една страна, чрез новите технологии се проявяват исканията за осъзнатите пак с помощта на информационните и комуникационните средства потребности и интереси на индивидите, а от друга ясно изпъква ролята на религията като идеология, която определя състоянието на отношенията в дадено общество. При този контраст през XXI век се вижда взаимовръзката между идеологията като общо понятие и правните системи на държавите. Необходимостта от промяна в тези общества е предизвикана от обективните потребности на хората и придобиването на познания за това, какъв е начинът на живот в техните представи. Идеите на либералната демокрация, показани им с новите технологии и споделени чрез тях, предизвикват тяхното желание за промяна на реалната действителност и политическа система.

В съвременната международна система по-голямата част от населението на земята живее в общества, които не споделят напълно нито принципите на съвременната демокрация, нито нейните постижения, което е условие за протичането на конфронтационни процеси в света. Тази тенденция е предопределена и от невъзможността на развитите страни да се предпазят от глобалните проблеми чрез изолация в собствените си граници.

⁹ Катранджиев, А. Регионалният процес в Латинска Америка и Карибския басейн от 50-те до 90-те години на XX век. Издателство „Пропелер“, София, 2017, с. 250-253.

¹⁰ Политология. Под редакцията на Георги Янков, УИ „Стопанство“, С., 2001, с. 31.

Особено сложно е онова ниво на сблъсъци на политическите идеологии през XXI век, при което има противопоставяне на идеологии, имащи глобален обхват, каквито са например феминизмът и екологизмът, с другите, които се проявяват на различни равнища. От една страна, феминизмът и екологизмът се реализират чрез и в националните държави, но от друга са регионални или глобални по своя обхват. Тяхното въздействие се улеснява значително през XXI век с развитието на новите технологии, които позволяват и създават условия за увеличаването на влиянието им в световен мащаб.

Разпространението на новите комуникации, интернет, социалните мрежи и т.н. променя представите за политика и въздействие върху идеите на личността. Това естествено не е равномерно разпространено на планетата, но са явни тенденциите за коренна промяна в начина на общуване между хората, която има количествена и качествена характеристика. Обемът на информация, от една страна, е огромен и е трудно за индивида да се ориентира, а от друга, скоростта на движение на информацията е коренно различна от всички епохи до момента. Това дава възможност за разпространението на идеи и възгледи по изключително различен от досегашния начин. Обхватът може да е много по-голям, т.е. глобален, а скоростта – да е незабавна. Това предполага и нови сблъсъци на ниво политически идеологии, защото хората освен общи интереси имат и лични, които са предпоставка за разлика във виждането за начина и средата на реализирането им.

Събитията в съвременния свят показват, че множеството проблеми се нуждаят от противопоставяне на идеи и възгледи за развитието на обществото и постигане на тяхното разрешаване. Осъзнаването на света като едно цяло има положителни тенденции, които обединяват най-добрите практики на разрешаване на противоречията и проблемите, но понякога страхът от съществуването в един глобален свят е причина за възвръщането на консервативни и националистични идеи, за да се съхранят определени интереси.

Най-ярко е изражението в нашата съвременност на сблъсъка между национализма и онези други идеологии, които имат за основни ценности в своите представи света като едно цяло. Естествено през XXI век се проявяват особено силно и форми на фундаментализма, разглеждан от някои анализатори като идеология, която не приема обективната действителност и ѝ се противопоставя чрез тероризма.

Сблъсъкът на политическите идеологии се пренася и във виртуалното пространство. Това създава непозната до момента симбиоза между две пространства на идеологически сблъсъци, които

взаимно си влияят и се определят. Промените в обществото днес са фундаментални.